

kimondatta a Rómával való unió felmondását, december 1-jén a Román Népköztársaság a görög katolikus egyházat hivatalosan megszüntnek nyilvánította.

A következő időszakban a görög katolikus papok sokaságának bebörtönzése következtében híveik egy része római katolikus templomokba járt. Az állami hatóságok tiltották lelki gondozásukat, s a tilalom át-hágása miatt számos római katolikus papot zaklattak. A szatmári római katolikus egyházmegye területén jelentős számú magyar anyanyelvű, keleti szertartású katolikus egyházközség is működött. Ezekről a román ortodox egyház - és az állam - még két teljes éven át megfélemezett.

Az egyházkormányzást érintő állami átiratokat *Márton Áron* gyulafehérvári püspök elküldte Scheffler Jánosnak. Ő válaszában közölte, hogy jogosságukat nem ismeri el, de a konfliktuskeresésnek még a lát-szatát is kerülni akarja, ezért - minthogy számára az adminisztratív intézkedéseket a kormány lehetetlenné tette - az „adminisztratív aktusokat” ezután a szatmári egyházmegyében általános helytartója, *Pakocs Károly*, a nagyváradi *Schiffert Béla* apostoli protonotárius fogja aláírni.

A levélben Scheffler utal *Márton Áron*nak a bukaresti püspöki tanácskozáson kifejtett álláspontjára is: joghatósága egyetlen egyházmegye területére van korlátozva, és így más egyházmegyék kormányzásába nem szólhat bele. Erre vonatkozóan - állapítja meg Scheffler János - az egyház legfőbb elöljárójának tud-ta és beleegyezése nélkül egyikőjük sem tehet semmilyen javaslatot. Ettől függetlenül az összes erdélyi és kapcsolt részeknek egy főpásztorral való egyházigazgatását - a hívek és a közállapotok heterogén volta miatt is - gyakorlatilag keresztülvihetetlennek látja.

Folytatjuk

(Megjelent a Keresztény Szó 2001. áprilisi számában)

* * *

Kali Kinga

Vita: Ki lehet örmény?

Számos példát találunk a történelem során arra, milyen problémákat okozott a „mi” - „ők” konfliktus feldolgozása egy-egy csoport életében, legyen akár népcsoport vagy társadalmi csoport. Hogy a legkézenfekvőbb példát említsem: a természeti népeknél, a törzsközösségi társadalmi rendszerben, komoly gondot okozott a másság elfogadása. Ezért a törzseknek általában legalább két nevük volt: az egyik az önelnevezésük (ami a leggyakrabban egyszerűen „embert” jelentett a törzs nyelvén), a másik, vagy a többi pedig a külső megnevezésük, a kívülállók által használatos terminus, amely - mondanom sem kell - sosem esett egybe azokkal a magasztos jellemzőkkel, melyeket az önelnevezés megidézett.

Így születtek például a barbár, a hottentotta megnevezések, amelyek ritkán voltak hízelgők az általuk leírt népcsoportra, és a legenyhébb esetben is dadogóst jelentettek: a törzsön kívüli névadó nem értette a nyelvüket, szokásaikat, és nem tartotta őket saját csoportjával, saját kultúrájával egyenértékűnek.

Mostanában, amikor Magyarországon az örményszámlálgatás divatozik, ugyanezt a „mi” - „ők” konfliktust vélem felfedezni az itteni örménység körében, pontosabban szólva a két örmény csoport között feszülve: az örmény anyanyelvűek és az erdélyi örmény gyökerű magyarok között - természetesen a XXI. századi, civilizált körülményeknek megfelelően, a médiát használva polémiájuk csatamezejének az „igazi örmény” címért folytatott harcban.

Az örménység rétegzettségének okait, következményeit régóta kutatom: az asszimiláció természetét tetten érendő, igen gyakran megfordultam mind az egyik, mind a másik csoport köreiben, rendezvényein - nem ritkán kitéve magam olyan vádaknak, miszerint az adott helyszínen épp a másik csoport kémje lennék. Antropológus vagyok: az a dolgom, hogy társadalmi jelenségeket megfigyeljek, értelmezzek, a jelenségek okait, következményeit kutassam. Ezért is érzem most kötelességemnek, hogy a témával ismét foglalkozzam e lap hasábjain, anélkül, hogy bármelyik csoport tagját megbántanám.

Ahhoz a beszédhez fűzném megjegyzéseimet, amely az MTV Rondó műsorának szeptember 28-án sugárzott adásában elhangzott, *Avanesian Alex*, az Arménia Népe Kulturális Egyesület vezetője által. *Avanesian* úr az örmény mivoltáról beszél, pontosabban szólva ítélkezik: a szubjektivizmus hibájába esik, amilyen gyakran csak teheti. Szeretném azt hinni, hogy a média által szólni valamiről, felelősséget feltételez. Szemmel láthatólag nem tart attól, hogy ha átlépi a kritikai distancia határát, és negatív terminológiával fogalmazza meg a mondanivalóját, könnyen megbélyegezhető azzal, hogy fajelméletet gyárt. (Vö. „Szomorú ez a tény, hogy az újbóli törvénymódosítás kapcsán ennyire felhígult megint az örmény közösség”.)

Mert ez már nem csupán toleranciahiány: vajon ő tisztában van-e azzal, hogyan értelmezhető, amit mond? Biztosan többeket is kíváncsivá tett, mikorra vonatkozik a visszautalás, a történelemnek melyik szakaszára.

Támadva védekezni: az asszimiláció, mint rossz példa ösztönös elutasítását hallom ki ebből a hozzáállásból, az asszimiláció félelme érezhető ki a beszédből. A diaszpórában valós az asszimiláció veszélye - az őshaza messze van, a beolvadási veszély nagyon nagy egy idegen kultúrában, az identitás nem reprodukálódhat nap mint nap olyan módon, mint például Örményországban, minden erőfeszítés ellenére sem. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a diaszpóra-örmények nem lennének igazi örmények, csak más entitásként fogalmazódik meg az identitásuk, mint az őshazában maradottaknak. A magyarországi örménység az asszimilálódás eltérő mértékének köszönheti heterogén szerkezetét. A két, történetileg jól körülhatárolható réteg különböző örmény identitást vall magáénak, mivel az asszimilálódás is eltérő mértékben valósult meg náluk. Ahhoz, hogy megértsük a magyarországi örménység rétegzettségének okait, kissé leegyszerűsítve ugyan, de fel kell vázolnunk az örmények Magyarországra való betelepülésének folyamatát.

Az első Magyarországra való betelepülési hullám a XVIII. század második felére tehető. Az 1672-ben I. Apafi Mihály fejedelem által Erdélyben letelepített kereskedő családok ekkor már négy jelentős központtal (Gyergyószentmiklós, Szamosújvár, Erzsébetváros, Csíkszépvíz) rendelkeztek. Kereskedelmük hatókörének kiterjesztése megkövetelte a térbeli migrációt: az eredeti örmény közösségek felbomlása ekkor kezdődött el. Az elsődleges (azaz örmény templommal rendelkező) telepekről a szerényebb vagyónú kereskedők és iparosok költöznek ki legelőször, létrehozván a szórvány közösséget (Petele, Bonyha, Felfalu, Csíkсомlyó, Szárhegy, Ditró, Alfalu, Remete, Toplica, Tölgyes, Görgényszentimre, Gyulafehérvár, stb.). Azonban az örmény nagyállattartók és marhakereskedők, a nagy tőkével rendelkezők a kitelepülés másik irányát választották: a magyar Alföldet. A jogi integráció (1776-tól) lehetővé teszi a földbirtokszerzést, ezáltal maga után vonja a területi mobilitást. Egyre nagyobb számban települnek be Magyarországra örmény kereskedőcsaládok.

A szétáramlás nem pusztán a kereskedelmi hatókör kiterjesztéséhez vezetett, nemcsak gazdasági nyereséget szolgált, de hosszú távon az örmény közösség asszimilációját eredményezte. A szekundér közösségek asszimilációja még gyorsabban megtörtént, mint az erdélyi primer közösségeké, amelyek örmény templommal, és a XIX. század közepéig örmény iskolával is rendelkeztek. (Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a szekundér közösségek tehető örmény családjai anyagilag segítették a primer közösségeket, ami azt jelenti, hogy intenzív kapcsolatot tartottak fenn velük, amely az örmény identitásuk időnkénti reprodukcióját is szolgálta.)

Nyilván sokkal többet írhatnék az Erdélyben élt örmények Magyarországra való betelepüléséről, a beolvadásukat elősegítő körülményekről, a nyelvvesztésről - de itt csak történeti időhatárokról kívánok szólni. A magyar-örmények (ahogyan magukat nevezik) mai magyarországi csoportját többé-kevésbé ezen áttelepült családok leszármazottjai alkotják. A csoport nem nevezhető etnikai csoportnak, kötődésük az örmény őshazához mitikus-szентimentális, referenciális. Annál erősebb viszont a 'kis őshazához', Erdélyhez való kötődés. Nem beszélnek az örmény nyelvet: de tudatában vannak örménységüknek 770 év után is. Nem érintettek a genocídiumban, és az összetartó erőt náluk nem az örmény nyelv, hanem éppen annak hiánya jelenti. Ezért inkább az erdélyi magyar-örményekkel tartanak fenn intenzív kapcsolatot, mintsem a saját országukban élő örmény anyanyelvűekkel. Örménységük szituatív, a csoportszerkezet amorf, nagy lazaságot mutat. A szituációtól függ, hogy valaki, akiben él valamiképpen az örmény származás tudata, éppen örménynek vagy magyarnak vallja magát. Egy külső példával szemléltetném ezt: Gyergyószentmiklós az 1993-as romániai népszámlálás szerint 3 örményt számlál. Ez nem azt jelenti, hogy az örmények kihaltak vagy elmentek innen. Csupán azt jelenti, hogy az én önmeghatározása a környezettől függő, viszonylagos. Az emlékeztetéstől függően kerül előtérbe a magyar-örmények örménysége avagy magyarsága, időlegesen megváltozik az identitás-összetevők aránya - de nem függesztődik fel egyik identitás-összetevő sem. Ezért a magyar-örmények identitását ma leginkább pozicionálisnak nevezhetjük, *Clifford Geertz* műszavával élve. (Sejtelmem szerint a másik örmény csoport, az örmény anyanyelvűek csoportja ezt a pozicionális identitást nevezi szimpatizáns örménységnek, helytelen terminológiával élve, ugyanis ez a megnevezés eleve kívülállóságot feltételez.) A magyar-örmény közösség az identitás reprodukcióját nem kívülről várja, hanem igyekszik a csoport potenciális tagjainak örménység-tudatát felerősíteni: ez napjainkban egy visszaarmenizálódási-folyamatban csúcsosodik, amely igen hasonlatos a XIX. század végi armenizmus mozgalmához, ezért neoarmenizmusnak nevezném.

A második betelepülési hullám Magyarországra az 1915-ös törökországi események következményeként történt meg, megalapozván a másik magyarországi örmény csoportot: a genocídiumot túlélők leszármazottai még ma is beszélnek (és használják) az örmény nyelvet. Az örmény anyanyelvűek csoportjának önreprodukciója ellentétes irányú a magyar-örményekével: menekültek befogadása által bővül és erősödik a közösség. Elszórtan a második világháború után is érkeztek ide örmények, de a betelepülés még napjainkban is folyik, itt főleg a 20 éve a Kaukázusban dúló polgárháborúktól menekülőkre gondolok: ők ugyancsak az örmény anyanyelvet beszélők etnikai csoportjához csatlakoztak. E csoport tagjai természetesen csak azokat tartják maguk közé tartozónak, akik bírják az örmény nyelvet, meghúzván így saját határaikat. A nemzeti kisebbségekre jellemző önvédelmi gesztus ez - az évszázadok óta üldözött örmény nép érzékenysége különösen kiéleződött ilyen típusú defenzióra. Csoporthatár-jelző az apostoli vallásban való közösség, de még inkább a genocídiumban való érintettség.

Az alapvető kulturális különbség tehát a nyelv birtoklása vagy nélkülözése: ez húzza meg a választóvonalat a két csoport között, ez jelzi különállóságuk határait. Megfigyelésem szerint a keleti örmények csoportja a magyar-örmények minden megnyilvánulását az idegen társadalom asszimilációra való törekvéseként élék meg. Defenzív kisebbségi politikával állunk itt szemben: elhallgatni, nem venni tudomást azokról a megnyilvánulásokról, amelyek valamiképpen az etnikai csoport kontinuitását veszélyeztetik, amelyek az asszimiláció számukra negatív példáját idézik fel.

Kétlem, hogy manapság, amikor a kozmopolitizmus, a globalizáció mindenki számára ismerős fogalmak, létezne olyan felnőtt ember, aki nem értené meg a pozicionális identitás fogalmát, még ha magát a kifejezést nem is hallotta. Például a franciaországi örmény diaszpórában a genocídium után betelepült örmény családok leszármazottai már a második generációtól franciának vallják magukat, s csak szűk körben, ha a téma úgy hozza, akkor örménynek. Ez nem csupán annak tudható be, hogy Franciaország nemzetállam, s minden állampolgára francia, hanem itt is a pozicionális identitás példájával találkozunk, akár csak az erdélyi vagy magyarországi magyar-örmények esetében. A genocídium 1915-ben csúcspontot ért el, az örmények többé-kevésbé ez idő tájt kényszerültek menekülni Törökországból. Az erdélyi örmények ősei viszont az 1239-es tatárdúlástól menekülve hagyták el az örmény területeket, a nyelvet mégis csupán a XIX. század közepén vesztették el, annak ellenére, hogy a kereskedőknél az üzletmenet megkívánta, hogy a többi népcsoport, a klientúra nyelvét beszéljék. Ezért kicsit más itt a helyzet, mint abban a „nagyon egyszerű példában”, amelyet Avanesian Alex az interjúban felemlített a határon túli magyarokkal kapcsolatban (Vö. „*Egy nagyon egyszerű példa, nagyon furcsa lenne, ha a határon túli magyar szervezetek képviselői nem beszélnének magyarul, hanem tolmácson keresztül tárgyalnának a magyar kormánnyal. Ugye, ez elképzelhetetlen?*”) Ezen a ponton egyet kell értenem vele: igencsak elképzelhetetlen ez az állapot. A trianoni szerződés ugyanis 1920-ban volt, és területeket csatoltak el Magyarországtól, hogy más országokhoz csatolják őket: a határon túli területek magyarjai egyrészt nem vándoroltak el egy másik kultúrába, hanem területileg ugyanott maradtak; másrészt a nyelvvesztés ennyi idő alatt nem történhetett meg, még a sporadikus vegyes házasságok és a társadalmi érvényesülés érdekében megtett egyéb lépések által sem (pl. a magyar gyermekeket román iskolába járatják, de otthon magyarul beszéltek). Szerintem ezt a példát szintén át kellett volna gondolni, inkább az éveket, mintsem az örményeket számlálgatva.

Ki lehet örmény? - a kérdésre nincs egzakt válasz, tehát a problémára nincs megoldás. Mindenki örmény, akiben él bármilyen mértékben is az örmény származás tudata: bármilyen külső definíció erőszak lenne, a személyi szabadság korlátozása. Senkinek nincs joga elvitatni az egyes egyén identitását, bármilyen törvényre is hivatkozna, bármilyen megszorító intézkedéseket is szorgalmazna. Ugyanis itt nem csupán számokról, hanem érző emberekről van szó, akiknek talán az álmaikat töri össze egy-egy ilyen kirekesztő megnyilatkozás.

* * *

Dr. Issekutz Sarolta

Örményország 2006. október 27-november 3.

„Az őshaza nagy szeretettel fogadja az erdélyi örmény diaszpóra képviselőit”

Beszámoló

Dr. Issekutz Sarolta, mint a Fővárosi Örmény Önkormányzat és az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, továbbá a II. ker. Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnöke, valamint *Kátainé Szilvay Ingrid* fővárosi képviselő, mint tolmács vett részt a hivatalos látogatáson.